

УДК 159.9.07

ПРОБЛЕМА ГОТОВНОСТІ ДО РИЗИКУ ОСОБИСТОСТІ В СПОРТИВНОМУ ТУРИЗМІ

Ткаченко Ю.Ю., студентка кафедри психології та педагогіки
Національний університет фізичного виховання і спорту України

Кириленко Т.С., к. психол. н.,
доцент кафедри загальної психології
Національний університет фізичного виховання і спорту України

У статті підіймається проблема безпеки туристських подорожей у контексті готовності до ризику особистості. Готовність до ризику розглядається у світлі концепції надситуативної активності А.В. Петровського. Порівнюються особливості готовності до ризику осіб, що займаються спортивним туризмом та тих, чия діяльність не пов'язана з безпосередньою небезпекою для життя.

Ключові слова: *готовність до ризику, надситуативна активність, безпека, спортивний туризм.*

В статье поднимается проблема безопасности туристических путешествий в контексте готовности личности к риску. Готовность к риску рассматривается в русле концепции надситуативной активности А.В. Петровского. Сравниваются особенности готовности к риску людей, занимающихся спортивным туризмом и тех, чья деятельность не связана с непосредственной опасностью для жизни.

Ключевые слова: *готовность к риску, надситуативная активность, безопасность, спортивный туризм.*

Tkachenko Y.Y., Kurulenko T.S. THE PROBLEM OF PERSONALITY RISK READINESS IN SPORT TOURISM

Author labours the point of security of tourist travel in the context of the personality risk readiness. The the personality risk readiness investigats in the light of the concept of suprasituational activity A. V. Petrovsky. Features of risk readiness of people who are engaged in sports tourism are compared with those activities do not involve the immediate threat to human life.

Key words: *risks readiness, suprasituational activity, security, sports tourism.*

Постановка проблеми. Спортивний туризм (зокрема пішохідний, гірський) сьогодні активно розвивається, набираючи популярність. Туризм дозволяє компенсувати малорухомий спосіб життя, характерний для жителів великих міст, дозволяє знайти нові знайомства, нові враження. Молоді люди йдуть у гори за романтикою, новими друзями, з метою випробувати себе та насолодитися красою. Проте і пішохідний, і гірський туризм (як і інші види спортивного туризму) є потенційно небезпечною діяльністю. Тому з популяризацією та комерціалізацією туристських подорожей та за незначної усвідомленості потенційних небезпек актуалізується питання безпеки діяльності. Немаловагомим її компонентом є саме готовність до ризику: за ймовірності виникнення надзвичайних ситуацій – можливість їх передбачення та готовність діяти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей ризикової поведінки в туризмі розроблені недостатньо, види спортивного туризму іноді включають до загального розгляду екстремальних видів спорту, втрачаючи специфіку саме цієї діяльності. Психологічні аспекти

спортивного туризму, альпінізму, скелелазіння досліджували А. Грушко, Т. Краснянская, Є. Лінчевський, С. Литвиненко, Ю. Мадієвський, Е. Мацкевич, О. Мотков, А. Папанов, В. Тилец, О. Фролов, В. Шимановський та інші.

Мета статті: з'ясування зв'язку готовності до змін і ризику та смисложиттєвих орієнтацій особистості як проявів надситуативної активності, виявлення детермінант готовності до ризику та порівняння за значеними показниками осіб, що займаються спортивним туризмом та тих, чия діяльність не пов'язана з безпосередньою небезпекою для життя.

Результати нашого минулорічного дослідження засвідчили актуальність питань забезпечення безпеки в спортивному туризмі та необхідність розгляду цієї діяльності в контексті ідеї надситуативної активності [7]. Було виявлено високий рівень життєстійкості (особливо прийняття ризику) у осіб, що займаються спортивним туризмом, невисокий рівень усвідомленості небезпечності туристської діяльності. Люди, що займаються туризмом професійно, більш позитивно оцінюють ризик, вони ж більше орієтова-

ні на досвід під час подорожі. Аматори ж частіше відмічають переживання саморозкриття. Туристи, що краще усвідомлюють потенційну небезпеку діяльності, частіше зазначають переживання самоствердження, саморозкриття і єднання з собою як характерні для туристської подорожі. Такі переживання, як самоствердження, саморозкриття, подолання та ризик, утворюють єдину групу, що свідчить про їх спільну обумовленість, котрою і може виступати ситуація походу. Виявлена орієнтація на суб'єктність у осіб, що займаються спортивним туризмом. Нами досліджувалося ставлення до понять «ризик», «небезпека», «покорення», «сила», «подолання», «життя», «похід», «страх», «смерть» за допомогою методики кольорових метафор І.Л. Соломіна. Багатомірне шкалювання (рисунок 1) показало, що поняття, з одного боку (горизонтальний вимір), оцінюються за їх приємністю, орієнтацією на вітальність (як умовне протистояння життя і смерті), а з іншого боку (вертикальний вимір) – по прояву суб'єктності. У вертикальному вимірі небезпека, ризик, страх – це зовнішні ситуації. Тобто людина опиняється в певній небезпечній ситуації, ситуації підвищеного ризику. Вибираючи ситуацію походу, людина часто «вибирає» переживання страху і свободи, які дані їй цією ситуацією (значення цих понять кілька вище показників небезпеки і ризику). Життя займає проміжне становище. Воно є даністю, яку не приймають і не вибирають. Воно саме задає ситуації як вибору, так і прийняття. Інший полюс (верхній) формує тісна група «підкорення, подолання, сила, дорога». Ці якості проявляє сама людина – це її потенціал. Подолання, сила не обумовлені певною ситуацією – вони є проявом суб'єктності. Крайне значення з цього полюсу набуло поняття «смерть», яке постмодерністи розглядають як єдину екзистенціальну ситуацію, в якій найбільшою мірою проявляється суб'єктність. Тобто смерть сприймається як прояв активності, вчинок.

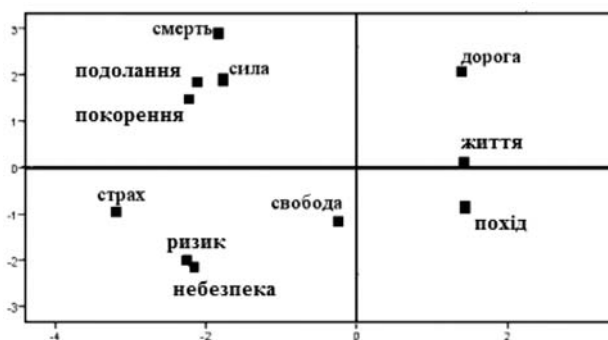

Рис. 1 Багатомірне шкалювання результатів методики кольорових метафор

У цьому дослідженні ми спиралися на ідею А.В. Петровського про надситуативну природу ризику та розроблену ним модель сходження до ризику (рисунок 2). Згідно з цією моделлю існує три групи прагнень до небезпеки:

- вроджена орієнтувальна реакція;
- прагнення гострих відчуттів обумовлене досвідом подолання небезпеки;
- цінніснообумовлене прагнення до небезпеки.

За відсутності переважаючої ціннісної орієнтації (на безпеку чи на ризик) виникає внутрішній конфлікт «можу – не можу», що породжує потребу у внутрішньому самоствердженні. Вирішити цей конфлікт може лише дія [5, с. 95]. Ця ситуація ризику є умовою для постановки екзистенційних завдань розвитку (суб'єктноорієнтованих та внутрішньообумовлених) [4]. Вони полягають у саморозвитку особистості, розширення її можливостей через трансформацію потенційного Я в наявне Я, що відбувається в діяльності (власне, через ризик). Отже, відсутність переважаючої ціннісної орієнтації та особливе завдання самопізнання збільшують потенційну небезпеку діяльності, оскільки вимагають активних ризикових дій.

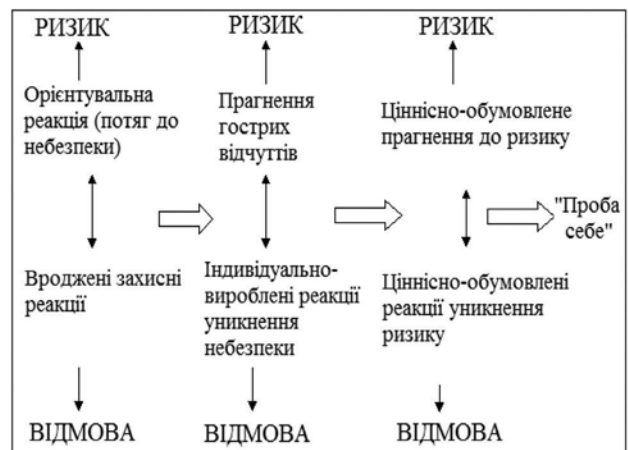

Рис. 2. Модель сходження до ризику Петровського А. В.

Емпіричне дослідження. Вибірку становили 213 особи: учасники гуртків спортивного туризму (122 особи: 60 чоловіків та 62 жінки віком від 17 до 59 років) та особи, діяльність котрих не пов'язана з безпосередньою небезпекою для життя (91 особи: 47 чоловіків та 44 жінок віком від 17 років до 55 років).

В дослідженні використовувалися суб'єктивні і проєктивні психодіагностичні методики: Методика діагностики особистісної готовності до ризику Шуберта; Особистісний опитувальник готовності до змін Родник, Хезел, Голд, Хал в адаптації Н. Ба-

жанової; Тест-опитувальник «Схильність до самозмінювання» О.П. Саннікової, Д.В. Лушикової; Тест смисложиттєвих орієнтацій Дж. Крамбо та Л. Махолика в адаптації Д.О. Леонтьєва; Авторський опитувальник ставлення до ризику та розвитку.

Результати дослідження. Отримані результати засвідчили важливість розгляду готовності до ризику особистості в спортивному туризмі в контексті надситуативної активності. Готовність до ризику та осмисленість життя в осіб, що займаються спортивним туризмом, вища, ніж у тих, чия діяльність не пов'язана з небезпекою для життя. Також туристи демонструють вищий рівень адаптивності та сміливості та більшу задоволеність власним життям, відкритість новому досвіду та схильність до самоаналізу порівняно з особами, діяльність котрих не пов'язана з безпосередньою небезпекою для життя. Туристи більш схильні сприймати ризик як помилку в плануванні, тоді як інші – як збиток, небезпеку.

Кластерний аналіз дозволив виділити дві змінні в готовності до ризику особистості в спортивному туризмі (на основі даних методики діагностики особистісної готовності до ризику Шуберта): готовність індивідуального ризику та готовність до ризику в групі. Туристи, на відміну від осіб, діяльність котрих не пов'язана з безпо-

средньою небезпекою для життя, більш схильні до ризику в командній роботі, ніж у індивідуальній. Проте зі зростанням рівня готовності до ризику зростає і готовність до індивідуального ризику, у котрій на перше місце постають проблеми самопізнання, осмислення, орієнтації на ризик як на цінність. Невисокий рівень готовності до ризику в осіб, що займаються туризмом, пов'язаний з позитивним минулим досвідом, зростання ризиковості – з отриманням задоволення від теперішнього, висока ж схильність до ризику – з незадоволеністю досягнутим, однаково сильною орієнтацією на безпеку та небезпеку. Ризик сприймається як відсутність сформованих ціннісних орієнтацій, котра розв'язується саме в ризиковій діяльності через самопізнання, актуалізацію потенційного Я. Проте в туристів зі зростанням готовності до ризику зменшується різниця між уявленнями про Я-реальне та Я-ідеальне, вони не схильні завищувати бажаний рівень ризику, на відміну від осіб, діяльність котрих не пов'язана з безпосередньою небезпекою для життя. Тож однаково сильна орієнтація на безпеку та небезпеку і ризик як цінність пов'язана з збільшенням ризиковості. Все це відповідає моделі сходження до ризику А.В. Петровського і підтверджує надситуативність ризику в туристів.

Таблиця 1

Структура готовності до ризику в осіб, що займаються гірським туризмом

Готовність до ризику		
Рівень вираженості / Ситуація	У груповій взаємодії	Індивідуальна
Нижча за середню	Середній рівень. Орієнтація на безпеку. Ризик розглядається як помилка в плануванні. Низька осмисленість життя, оцінка самореалізації.	Нижче середнього.
Середня	Високий рівень. Збільшення цінності ризику зростає за задоволеності минулим (позитивний минулий досвід). Ризик розглядається як помилка в плануванні.	Середній рівень. Низька значимість пізнання себе, творення, гармонії. Протилежна до готовності до групового ризику. Пов'язана з готовністю до змін, толерантністю до невизначеності, сміливістю. Негативно пов'язана зі схильністю до самоаналізу.
Вища за середню	Високий рівень. Визначає загальну готовність до ризику. Низька значимість пізнання себе, осмисленості, вдосконалення. Збільшення цінності ризику зростає із задоволеністю теперішнім.	Середній рівень. Цінність осмисленості та пізнання. Ризик розглядається як самореалізація.
Висока	Високий рівень. Цінність безпеки. Задоволеність наявним рівнем готовності до ризику. Ризик сприймається як відсутність саморегуляції.	Вище середнього. Цінність небезпеки та пізнання себе. Зростання з незадоволеністю результатами життя (минулим, досягнутим). Низька самооцінка осмисленості.

У осіб, діяльність котрих не пов'язана з безпосередньою небезпекою для життя, такої структури не виявлено. Вони однаково схильні до ризику як у командній, так і в індивідуальній роботі. Ризикова поведінка в них пов'язана з переживанням емоційної насиченості життя, орієнтація ж на самопізнання відсутня. Вони менш, ніж туристи, готові до ризику та змін, гірше сприймають ситуацію невизначеності, більш орієнтовані на безпеку, задачі пізнання себе та осмисленості в контексті ризику відсутні – ризикова поведінка в них не пов'язана з вирішенням надситуативних завдань.

Регресійний аналіз дозволив виявити детермінанти готовності до ризику, що є важливими для розуміння напрямків роботи з формування адекватного рівня готовності до ризику та як можливості створення психодіагностичного інструментарію для діагностики готовності до ризику в туристичній діяльності. І для туристів, і для інших вагоме значення має власне самооцінка готовності до ризику та відсутність схильності до самоаналізу. Для туристів вони поєднуються з високими показниками толерантності до невизначеності, знеціненням безпеки та гармонії, орієнтацією на творення та зовнішній локус контролю, високою оцінкою ризику та осмисленості. Для осіб, діяльність котрих не пов'язана з безпосередньою небезпекою для життя, готовність до ризику визначається орієнтацією на отримання нових відчуттів. Детермінантами виступили самооцінка готовності до ризику, адаптивність, відкритість новому досвіду, низька схильність до самоаналізу та відсутність орієнтації на пізнання себе.

Висновки. Дослідження засвідчило важливість розгляду проблеми ризику в спортивному туризмі в контексті надситуативної активності. Нами виявлена відмінність готовності до індивідуального ризику та до ризику в ситуації групової взаємодії та продемонстроване зростання орієнтації на самопізнання та самоствердження зі збільшенням готовності до індивідуального ризику в туристів, виявлені детермінанти готовності до ризику особистості в різних умовах діяльності.

Отримані результати свідчать про необхідність розробки психологічного напрямку підготовки в спортивному туризмі. Для підвищення безпеки діяльності під час ту-

ристських подорожей, а саме формування адекватної оцінки ризику і готовності до ризику в туристів (що стосується перш за все зменшення орієнтації на індивідуальний ризик та ризикову поведінку в осіб з вищим за середній та високим рівнем готовності до ризику), необхідне підвищення цінності безпеки, схильності до самоаналізу, орієнтації на внутрішній локус контролю.

Основними напрямами роботи мають бути згуртування групи, налагодження міжгрупової взаємодії, вироблення взаємодовіри, оскільки готовність до ризику в командній роботі в туристів пов'язана з більшою орієнтацією на безпеку, не ставить надзадачі самопізнання, котра є небезпечною в контексті цієї діяльності, оскільки її вирішення вимагає ризикової поведінки, для актуалізації потенційних можливостей особистості; формування цінності безпеки; формування навичок самопізнання задля зниження актуальності цієї потреби шляхом її реалізації у безпечних умовах; формування навичок саморегуляції як одного з найважливіших елементів готовності до ризику.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бикова С.В. Індивідуально-типологічні особливості схильності до ризику : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / С.В. Бикова ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса : [Б. в.], 2008. – 204 с.
2. Ільїн Є.П. Психологія ризику / Є.П. Ільїн. – СПб. : Пітер, 2012. – 288 с.
3. Корнилова Т.В. Психологія ризику і прийняття рішення / Т.В. Корнилова. – М. : Аспект, 2003. – 286 с.
4. Мацкевич Є.С. Екзистенціальна психологія і туризм / Є.С. Мацкевич – СПб., 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://existclub.narod.ru/articles/emexistpsytour.htm>.
5. Петровский В.А. Психологія неадаптивної активності / В.А. Петровский. – М. : ТОО «Горбунок», 1992. – 224 с.
6. Субботницький Д.Ю. Риск и неопределенность : безконечный путь к недостижимой истине / Д. Ю. Субботницький // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2009. – № 97.
7. Ткаченко Ю.Ю. Отношение личности к смерти в опасных условиях деятельности (на примере горного туризма) / Ю.Ю. Ткаченко // Молодая спортивная наука Беларуси : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 8–10 апр. 2014 г. в 3 ч. / Т.Д. Полякова ; Белорус. гос. ун-т физ. культуры. – Минск : БГУФК, 2014. – Ч. 2. – 302 с.